

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی

عنوان

تأثیرپذیری لغوی و معنایی صحیفه سجادیه از قرآن کریم

استاد راهنما

دکتر عزت الله مولایی نیا

استاد مشاور

دکتر مصطفی شیروی خوزانی

دانشجو

فاطمه حاجی پور

زمستان ۱۳۸۸

تقدیم

تقدیم به امام نیاشکران زین العابدین امام سجاد ,

اسوه صبر و پایداری که در بحرانی ترین شرایط سیاسی حاکم

بر جهان اسلام، پیام معرفت و اخلاق و ایمان را با امواج

لطیف نیایش در آسمنخت و جان های خسته از ظلم امویان

را به رویش دوباره خورشید حق و عدالت نوید داد.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس پروردگار متعال را که بر انسان منت نهاد و نعمت ویژه اش - عقل - را به ما ارزانی داشت.
در این پژوهش بر خود لازم می دانم به حکم و وظیفه از همه کسانی که در این راه مرا یاری نموده اند قدردانی کنم. از اساتید محترم حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر عزت الله مولایی نیا و جناب آقای دکتر مصطفی شیروی خورانی که از لطفشان بهره بردم.

از پدر و مادرم به خاطر تمامی بزرگواری ها و محبتشان؛

همسر مهربانم؛

و دوستانی که صمیمانه یاریم نمودند.

چکیده

صحیفه سجادیه اثر ارزشمند امام سجاده علیه السلام از جمله کتب دعایی معتبر است که به میزان زیادی از قرآن تأثیر پذیرفته است؛ از این رو بررسی تطبیقی آیات به کار رفته در صحیفه سجادیه که هم در لفظ و هم معنا از قرآن تأثیر پذیرفته از اهمیت بسزایی برخوردار است بیان موضوعات مشترک بین صحیفه سجادیه و قرآن در چند زیرفصل اصلی و همچنین اقتباس از آیات قرآن به اشکال مختلف، از سوی امام سجاده علیه السلام نشان می‌دهد بسیاری از عبارات مشترکی که در صحیفه، متأثر از آیات قرآن بیان شده به نوعی شرح و تفسیر آیات قرآن است که برخی لایه‌های پنهان آن‌ها از زبان معصوم علیه السلام بر ما روشن می‌کند.

کلید واژه: قرآن، صحیفه سجادیه، تأثیرپذیری لغوی، تأثیرپذیری معنایی،

موضوعات مشترک.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۱	بیان مسئله.....
۱	طرح سؤال:.....
۲	فرضیه‌ها.....
۲	ضرورت انجام تحقیق.....
۲	پیشینه تحقیق.....
۳	روش تحقیق.....
۵	فصل اول: درآمدی بر شناخت امام سجاده <small>علیه السلام</small>
۶	۱- بعد فردی زندگی امام سجاده <small>علیه السلام</small>
۶	۱-۱. ولادت.....
۷	۱-۲. کنیه و القاب.....
۸	۱-۳. پدر.....
۹	۱-۴. مادر.....
۱۱	۱-۵. فرزندان.....
۱۲	۱-۶. شهادت.....
۱۳	۲- بعد سیاسی زندگی امام سجاده <small>علیه السلام</small>
۱۳	۲-۱. حدیث لوح گواه بر امامت حضرت سجاده <small>علیه السلام</small> از سوی خداوند.....
۱۴	۲-۲. امامت حضرت سجاده <small>علیه السلام</small>
۱۵	۲-۳. اسارت امام سجاده <small>علیه السلام</small>
۱۶	۲-۳-۱. احتجاج حضرت <small>علیه السلام</small> با مردم کوفه.....
۱۷	۲-۳-۲. مناظره حضرت <small>علیه السلام</small> با عبیدالله بن زیاد.....

- ۱۹-۳-۳. خطبه حضرت ﷺ در مجلس یزید..... ۱۹
- ۱۹-۲. واقعه حرّه..... ۱۹
- ۲۰-۲. موضع گیری امام سجاده ﷺ در برابر حکومت بنی امیه..... ۲۰
- ۲۱-۳. بعد معنوی زندگی امام سجاده ﷺ..... ۲۱
- ۲۲-۳. ۱. فضایل و مناقب امام سجاده ﷺ..... ۲۲
- ۲۲-۳-۱. کثرت عبادت های حضرت..... ۲۲
- ۲۴-۳-۱. ۲. کثرت گریه های حضرت بر واقعه کربلا..... ۲۴
- ۲۵-۳-۱. ۳. انس با قرآن حضرت..... ۲۵
- ۲۵-۳-۱. ۴. صبر و بردباری حضرت..... ۲۵
- ۲۶-۳-۱. ۵. تواضع و فروتنی حضرت..... ۲۶
- ۲۶-۳-۱. ۶. کمک به تهی دستان..... ۲۶
- ۲۸-۳-۱. ۷. امام سجاده ﷺ در اشعار فرزدق..... ۲۸
- ۳۱-۳-۱. ۸. امام سجاده ﷺ از دیدگاه دیگران..... ۳۱
- ۳۲-۴. بعد علمی زندگی امام سجاده ﷺ..... ۳۲
- ۳۳-۴. ۱. امام سجاده ﷺ سید الفقهاء..... ۳۳
- ۳۳-۴. ۲. شاگردان امام سجاده ﷺ..... ۳۳
- ۳۴-۴-۲. ۱. جابر بن عبدالله انصاری..... ۳۴
- ۳۵-۴-۲. ۲. ابو حمزه ثمالی..... ۳۵
- ۳۵-۴-۲. ۳. ابان بن تغلب..... ۳۵
- ۳۶-۴. ۳. آثار منثور امام سجاده ﷺ..... ۳۶
- ۳۶-۴-۳. ۱. صحیفه سجادیه..... ۳۶
- ۳۶-۴-۳. ۲. رساله حقوق..... ۳۶

فصل دوم: در آمدی بر شناخت دعا و صحیفه سجادیه..... ۳۸

- ۴۰-۱. در آمدی بر شناخت دعا..... ۴۰
- ۴۰-۱-۱. دعا در لغت..... ۴۰

- ۱ - ۲. دعا در اصطلاح..... ۴۲
- ۱ - ۳. دعا در قرآن:..... ۴۳
- ۱ - ۴. ساختار دعا‌های قرآن..... ۴۴
- ۱ - ۴ - ۱. اللهم..... ۴۴
- ۱ - ۴ - ۲. ربّ و ربّنا..... ۴۵
- ۱ - ۵. وجوه معانی دعا در قرآن..... ۴۶
- ۱ - ۵ - ۱. اشتراک در لفظ، اختلاف در معنا..... ۴۶
- ۱ - خواندن..... ۴۶
- ۲ - عبادت و پرستش..... ۴۷
- ۳ - استمداد و یاری طلبیدن..... ۴۷
- ۴ - ندا دادن..... ۴۷
- ۵ - سخن و گفتار..... ۴۸
- ۱ - ۵ - ۲. اشتراک در معنا، اختلاف در لفظ..... ۴۸
- ۱ - ندا..... ۴۸
- ۲ - سؤال..... ۴۹
- ۳ - طلب..... ۴۹
- ۴ - استغاثه..... ۵۰
- ۵ - تضرّع..... ۵۰
- ۱ - ۶. حقیقت دعا..... ۵۱
- ۱ - ۷. اهمیت دعا در احادیث..... ۵۲
- ۱ - ۸. آثار و فواید دعا..... ۵۳
- ۱ - ۸ - ۱. دعا، سبب قرب الهی..... ۵۴
- ۱ - ۸ - ۲. مستجاب شدن دعا..... ۵۴
- ۱ - ۸ - ۳. دعا دورکننده بلاها..... ۵۴
- ۱ - ۹. شرایط دعا..... ۵۶
- ۱ - ۹ - ۱. شرایط حقیقی بودن دعا..... ۵۶
- ۱ - ۹ - ۲. از دیگر شرایط دعا..... ۵۷

- ۱ - ۱۰. موانع دعا ۵۸
- ۲ - درآمدی بر شناخت صحیفه سجادیه ۵۹
- ۱-۲. عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در انشاء صحیفه سجادیه ۶۰
- ۲ - ۲. دامنهٔ معارف صحیفه سجادیه ۶۱
- ۲ - ۳. فصاحت و بلاغت صحیفه سجادیه از دیدگاه برخی علماء ۶۳
- ۲-۴. نثر صحیفه سجادیه ۶۴
- ۱-۱. استفاده از کلمات هم وزن و قافیه در انتهای جملات ۶۶
- ۱-۲. استفاده از کلمات هم وزن و قافیه در ابتدای جملات ۶۷
- ۱-۳. استفاده از کلمات هم وزن در یک فقره که گاهی این کلمات هم معنی و گاه با یکدیگر متضادند ۶۷
- ۲ - ۵. بررسی سند و راویان صحیفه سجادیه ۷۰
- ۲ - ۶. تعداد دعاهای صحیفه سجادیه ۷۱
- ۲ - ۷. مستدرکات صحیفه سجادیه ۷۴
- ۲ - ۷ - ۱. الصحیفة الثانية السجادية ۷۴
- ۲ - ۷ - ۲. الصحیفة الثالثة السجادية ۷۵
- ۲ - ۷ - ۳. الصحیفة الرابعة السجادية ۷۶
- ۲ - ۷ - ۴. الصحیفة الخامسة السجادية ۷۷
- ۲ - ۸. شروح صحیفه سجادیه ۷۸
- ۲-۹. نسخه‌های صحیفه سجادیه ۸۳

فصل سوم: تأثیرپذیری لغوی و معنایی صحیفه سجادیه از قرآن ۸۵

۱. صفات خداوند ۸۸
- ۱-۱. حکیم بودن خداوند ۸۹
- ۱-۲. توبه‌پذیری خداوند ۹۰
- ۱-۳. آگاهی خداوند از همه چیز ۹۳
- ۱-۴. خداوند آفریننده بی‌همتا ۹۴

- ۱-۵. فراگیری علم و رحمت خداوند ۹۶
- ۱-۶. ازلیت و ابدیت خداوند ۹۸
- ۱-۷. خداوند صاحب فضل عظیم ۹۸
- ۱-۸. خداوند بهترین روزی دهنده ۱۰۰
- ۱-۹. رحمت خداوند ۱۰۴
- ۱-۱۰. شهادت خداوند ۱۰۴
- ۱-۱۱. تقوی و مغفرت خداوند ۱۰۵
- ۱-۱۲. پروردگاری که دیدگان او را در نیابند ۱۰۶
- ۱-۱۳. اسماء حسناى الهی ۱۰۸
- ۱-۱۴. خداوند مالک حقیقی عالم ۱۰۹
- ۱-۱۵. قدرت خداوند بر همه اشیاء ۱۱۰
۲. جزای خداوند به بندگان ۱۱۱
- ۲-۱. جزای خداوند به نیکوکاران و بدکاران ۱۱۱
- ۲-۲. افزایش فضل و پاداش خداوند بر نیکوکاران ۱۱۳
- ۲-۳. افزایش پاداش انفاق کنندگان ۱۱۴
- ۲-۴. پاداش خداوند به شکرگزاران و عقوبت ناسپاسان ۱۱۶
۳. اسرار آفرینش ۱۲۰
- ۳-۱. ناتوان آفریده شدن انسان ۱۲۰
- ۳-۲. آفرینش اولیه بشر از آبی پست و خوار ۱۲۲
- ۳-۳. مراحل خلقت بشر ۱۲۴
- ۳-۴. فلسفه آفرینش شب و روز ۱۲۵
۴. ویژگی فرشتگان ۱۲۷
- ۴-۱. فرشتگان همیشه در تسبیح خداوند ۱۲۹
- ۴-۲. عدم عصیان و نافرمانی فرشتگان ۱۳۱
۵. اوصاف روز قیامت ۱۳۳
- ۵-۱. پیش برندگان و گواهان روز قیامت ۱۳۳
- ۵-۲. قیامت روز جدایی ۱۳۴

۱۳۵ ۳-۵. انوار مؤمنین در روز قیامت
۱۳۶ ۴-۵. مرگ واحوال محتضر
۱۳۷ ۵-۵. جزای اعمال
۱۳۹ ۶- خطاب‌های قرآنی
۱۳۹ ۱-۶. خطاب خداوند به بندگان
۱۴۰ ۲-۶. خطاب مؤمنین به خداوند
۱۴۲ ۳-۶. خطاب ملائکه به بهشتیان
۱۴۳ ۷. ادعیه قرآنی
۱۴۴ ۱-۷. دعای رسول گرامی اسلام ﷺ
۱۴۵ ۲-۷. دعای حضرت ابراهیم ؑ در حق خود
۱۴۵ ۳-۷. دعای مؤمنین
۱۴۹ ۴-۷. آیاتی که به صورت عبارت دعایی آورده شده.
۱۵۱ ۸- کلمات الهی
۱۵۳ ۹- تحقق وعده‌های الهی برخلاف میل مشرکان
۱۵۴ ۱۰- تجارت بی‌زیان برای اهل ایمان
۱۵۵ ۱۱- جایگاه علیین و شهادت مقربون
۱۵۵ ۱۲- شیطان مَرید
۱۵۷ ۱۳- فرشته روح و روحی از امر پروردگار
۱۵۷ ۱۴- ماه مبارک رمضان
۱۶۰ نتیجه
۱۶۲ فهرست منابع

مقدمه

بیان مسئله

اهمیت و جایگاه دعا در قرآن تا جایی است که بسیاری از آیات قرآن در قالب دعا بیان شده است. و خداوند در برخی از آیات بدین امر تأکید و بندگان خود را با اجابت دعاهایشان، به این امر ترغیب نموده است. و از سوی دیگر کسانی که از آن روی گردانند متکبر خوانده و به آن‌ها وعده جهنم داده است. از این رو ائمه اطهار^{علیهم‌السلام} که قرآن را به عنوان الگو و برنامه عمل زندگی خویش در هدایت مردم قرار داده‌اند به این مسئله توجه خاصی مبذول داشته‌اند. کتاب دعایی صحیفه سجادیه اثر ارزشمند حضرت سیدالساجدین علی بن الحسین^{علیه‌السلام} که سرشار از دعا و راز و نیاز با خداوند است گواه بر این گفته است.

حضرت سجاد^{علیه‌السلام} در عصری که امکان ارائه معارف و آموزه‌های قرآنی وجود نداشت با گزینش این قالب، یعنی نشر و گسترش معارف دینی به صورت دعا به هدایت مردم عصر خویش پرداخت. بررسی و تدبر در صحیفه سجادیه می‌تواند ما را به این مطلب رهنمون شود که آن چه در صحیفه سجادیه وجود دارد به تعبیری همان است که در قرآن بیان شده و این به معنای ارتباط نزدیک حضرت با منبع وحی الهی است.

از آن جا که در سراسر صحیفه تأثیرپذیری عمیق حضرت سجاد^{علیه‌السلام} از آیات قرآن موج می‌زند به گونه‌ای که برای هر عبارت حضرت می‌توان آیه یا آیاتی از قرآن را استشهاد نمود، در این تحقیق تنها آیاتی که هم از حیث لفظ و هم معنا از قرآن اقتباس شده است، مورد بررسی قرار گرفته است.

طرح سؤال:

۱- چه میزان شرایط و مقتضیات زمان امام سجاد^{علیه‌السلام} در انشاء صحیفه سجادیه مؤثر بوده

است؟

- ۲- چه میزان دعا در قرآن مورد توجه قرار گرفته است؟
- ۳- آیا صحیفه سجادیه از نظر استخدام واژه‌ها (لغوی) متأثر از قرآن است؟
- ۲- چه میزان صحیفه سجادیه از نظر معنایی متأثر از قرآن است؟
- ۳- نمونه‌هایی عینی تأثیرپذیری صحیفه سجادیه در عرصه‌های معنی و لغت کدامند؟

فرضیه‌ها

در زمینه سؤالات تحقیق این فرضیه‌ها مورد تأیید قرار گرفته است.

- ۱- شرایط و مقتضیات زمان امام سجاد علیه السلام در انشاء صحیفه سجادیه مؤثر بوده است
- ۲- دعا در قرآن از اهمیت والایی برخوردار است.
- ۳- صحیفه سجادیه از نظر لغوی متأثر از قرآن است.
- ۴- صحیفه سجادیه از نظر معنایی، متأثر از قرآن است.
- ۵- نمونه‌های عینی بسیاری در جای، جای صحیفه سجادیه از تأثیرگذاری لغوی و معنایی قرآن در آن، به چشم می‌خورد.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به تأثیر گسترده قرآن کریم در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و با عنایت به حضور همیشگی دعا‌های حضرت سیدالسادین علیه السلام در جوامع اسلامی به ویژه در میان جامعه تشیع و صدها پرسش در مورد تأثیرپذیری صحیفه سجادیه از آیه‌های قرآنی و نیاز روزمره پژوهشگران اسلامی به پاسخ آن و عدم وجود تحقیق و پژوهش در این زمینه، ضرورت چنین پژوهشی به وضوح کامل، احساس می‌گردد، از این رو موضوع تأثیرپذیری لغوی و معنایی صحیفه سجادیه از قرآن از کاربردی‌ترین و مهم‌ترین موضوع پژوهشی امروز است.

پیشینه تحقیق

گرچه صحیفه سجادیه در طول زمان از سوی پژوهشگران به ویژه پژوهندگان حوزه تشیع مورد توجه قرار گرفته و بر آن ده‌ها شرح و تحقیق در عرصه‌های مختلف و از نگاه‌های گوناگون نوشته شده است، لیکن تأثیرپذیری نیايش‌های امام سجاد علیه السلام از قرآن در عرصه‌های

لغوی و معناشناسی تاکنون بی سابقه بوده است. از میان پژوهش‌های فراوان انجام شده در مورد صحیفه سجادیه، تنها به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- پیوند قرآن با صحیفه سجادیه از طیبه حسینی: در این رساله نگارنده به ترسیم عصر سیاسی حضرت سجاده علیه السلام و مبارزات فرهنگی ایشان با توجه به شرایط زمان و خفقان حاکم بر آن می‌پردازد و از این که صحیفه سجادیه اثر ارزشمند امام سجاده علیه السلام در تعدد و گستردگی موضوعات به قرآن شباهت دارد، سخن گفته است، و آن را دلیلی بر جدایی‌ناپذیری آن دو می‌داند و همچنین به بیان این که سخنان امامان معصوم علیهم السلام از وی نشأت گرفته است، می‌پردازد.

۲- بررسی تطبیقی مزامیر داوود علیه السلام با ادعیه صحیفه سجادیه از فریبا باقری نجف‌آبادی: فصل اول تا سوم این رساله به ترتیب در مورد دعا و کلیاتی در باره آن، امام سجاده علیه السلام و صحیفه سجادیه، حضرت داوود و مزامیر او نگارش یافته است. در فصل چهارم آن که فصل نهایی رساله است نگارنده پس از تطبیق کلی صحیفه و مزامیر داوود به مقایسه موضوعات مشترک بین این دو پرداخته است و وجوه افتراق و تشابه این دو را مورد بررسی قرار داده است.

۳- جایگاه اخلاق در صحیفه سجادیه از پری سیما اقتصادی فرد: در این رساله نگارنده پس از بیان کلیات اخلاق به بیان برخی از جلوه‌های اخلاقی و سپس رذائل اخلاقی می‌پردازد. علاوه بر این سه رساله، تحقیقات بسیاری از سوی معاصران و پیشینیان در مورد صحیفه سجادیه سامان یافته است، اما آن چه این رساله را از دیگر رساله‌ها و تحقیقات متمایز می‌سازد، استخراج آیات به کار رفته در صحیفه سجادیه و تطبیق آن با قرآن و بیان جایگاه و کاربرد آیات در آن دو ذیل موضوعات مشترک است. لازم به یادآوری است که در این رساله آن دسته از آیاتی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که هم از نظر لغت و هم معنا (اقتباس لغوی و معنایی) با قرآن هماهنگی خاصی دارد.

روش تحقیق

مطالب این پژوهش به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. و شیوه کار تحلیلی - توصیفی و تطبیقی است. این پژوهش متشکل از سه فصل است. در فصل اول ابعاد فردی،

سیاسی، معنوی و علمی زندگانی حضرت سجاده^{علیه السلام} مورد بررسی قرار گرفته است. فصل دوم به معرفی دعا و صحیفه سجادیه پرداخته شده است. در فصل نهای تحت عنوان «تأثیرپذیری لغوی و معنایی صحیفه سجادیه» که موضوع اصلی نوشتار حاضر است، پس از استخراج آیات قرآن به کار رفته در صحیفه سجادیه که هم از نظر لغت و هم از نظر معنا اشتراک دارند، تحت موضوعاتی چون صفات خداوند، جزای خداوند به بندگان، اسرار آفرینش و ویژگی‌های فرشتگان جای گرفته است. سپس به بررسی این آیات و کاربرد آن در قرآن و صحیفه و وجه تشابه و گاه تفاوت آن می‌پردازد.

منابع اصلی تحقیق کتاب‌های مقدس قرآن و صحیفه سجادیه است. اما زیربنای تحقیق کتاب‌هایی چون «الکافی» از ثقة الاسلام کلینی رازی، «ریاض السالکین فی شرح صحیفه سجادیه» از سید علی خان حسینی مدنی شیرازی، «الذریعه إلی تصانیف الشیعه» از آقابزرگ تهرانی است.

در پایان به این نکته اشاره می‌شود که هر جا نکته‌ای درخشیده و مطلبی آموزنده و در خور شأن، پدیدار آمده از فضل دانش اساتید بزرگوار و هر جا نقص و کاستی به چشم می‌آید از قلم قاصر نگارنده می‌باشد.

و الحمد لله رب العالمین

فصل اول

درآمدی بر شناخت امام سجاد

۱- بعد فردی زندگی امام سجاد

در حقیقت هدف اصلی از پژوهش و تحقیق در زندگی امامان معصوم، معرفت ابعاد سیاسی، دینی و علمی زندگی آن‌ها و آگاهی از درس‌ها و آموزه‌ها و شیوه‌های عملی ایشان است؛ چرا که شناخت امام به عنوان پیشوا و هدایتگر خلق به سوی خدا اولین گام حرکت، به سوی مسیر صلاح و هدایت است و تنها کسانی می‌توانند در مسیر صحیح هدایت قدم بردارند که امام و پیشوای خود را آن گونه که بایسته است، بشناسند؛ زیرا بر اساس همین شناخت می‌توانند وی را اسوه و الگوی عملی و اعتقادی خود قرار دهند.

اما شناخت نام، کنیه، لقب، تبار، پدر و مادر و غیره مقدمه‌ای است برای رسیدن به شناخت‌های اصلی‌تر و بنیادی‌تری که باید الگو و برنامه عمل و عقیده قرار گیرد. بر این اساس نگارنده در این بخش از رساله به معرفی اجمالی شخصیت امام سجاد از زمان ولادت تا شهادت پرداخته است.

۱-۱. ولادت

آفتاب وجود حضرت سجاد حضرت علی بن الحسین چهارمین پیشوای شیعیان و ششمین اختر تابناک عصمت و طهارت در روز پنجشنبه پنجم شعبان سال ۳۸ هـ. ق در مدینه رخ نمود.^۱

۱ - محسن الامین، *أعیان الشیعه*، (بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۳ هـ. ق)، ج ۱، ص ۶۲۹؛ محمد بن جریر بن رستم طبری، *دلائل الإمامة*، (قم: دارالذخائر للمطبوعات، [بی تا])، ص ۸۰ و علی بن عیسیٰ اربلی، *کشف الغممه*، (تبریز: مکتبه بنی‌هاشمی، ۱۳۸۱ هـ. ق)، ج ۲، ص ۷۳.

مورخان روز و ماه ولادت آن بزرگوار را گوناگون ثبت کرده‌اند. بعضی روز جمعه نیمه ماه جمادی الثانی را تاریخ ولادت آن حضرت می‌دانند.^۱ و برخی دیگر در سال ولادت آن حضرت نیز دچار شک و تردید شده‌اند و در کتب خود به سال ۳۷ هـ. ق^۲ و حتی سال ۳۶ هـ. ق^۳ اشاره کرده‌اند. اما بیشتر مورخان روز پنجشنبه پنجم سال شعبان سال ۳۸ هـ. ق را ترجیح داده‌اند. که این تاریخ مشهورترین نقل در تاریخ ولادت حضرت علی بن الحسین (ع) است.

۱-۲. کنیه و القاب

برای امام سجاد (ع) کنیه‌های زیادی از جمله: ابوالحسن، ابومحمد، ابوبکر، ابوالحسین، ابوعبدالله ذکر شده که مشهورترین آن‌ها ابوالحسن و ابومحمد است. همچنین حضرت علی بن الحسین (ع) دارای القاب زیادی چون: سید الساجدین، سجاد، ذوالثغفات،^۴ قُدْوَةُ الزاهدین،^۵ سید المتقین، امام المؤمنین، زین الصالحین، منار القانتین،^۶ الزکی، الامین، سید المجتهدین است که در این میان سجاد و زین العابدین مشهورترین آن‌ها است.^۷

سجاد صیغه مبالغه و به معنای بسیار سجده‌کننده است؛ لذا زیادی سجده‌ها و تداوم هر سجده امام سجاد (ع) سبب شد که آن حضرت را سید الساجدین لقب دهند و چون این سجده‌های طولانی و پی در پی، بر پیشانی مبارکش اثر گذاشته و پوست آن زبر شده بود به

1 - شیخ طوسی، *مصباح المتجهد*، (بیروت: مؤسسة فقه الشیعه، ۱۴۱۱ هـ. ق)، ص ۷۹۲؛ ابراهیم بن علی عاملی کفعمی، *المصباح*، ط ۲، (قم: رضی، ۱۴۰۵ هـ. ق)، ص ۵۱۱ و مجلسی، *بحار الانوار*، (بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۴ هـ. ق)، ج ۴۶، ص ۱۱.

2 - فضل بن حسن طبرسی، *إعلام الوری*، ط ۳، (تهران: دارالکتب الإسلامیة، [بی تا])، ص ۲۵۶؛ سبط ابن جوزی، *تذکره الخواص*، (قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۸ هـ. ق)، ص ۲۹۱.

3 - شیخ طوسی، *مصباح المتجهد*، پیشین، ص ۷۹۲؛ محسن الامین، پیشین، ج ۱، ص ۶۲۹.

4 - جمع ثَفَنَةٌ: آن چه در زانو و سینة شتر بر اثر زیادی تماس با زمین حاصل می‌شود؛ *مجمع البحرین*، ذیل ماده تَفَنَ.

5 - قُدْوَةُ الزاهدین: اسوة پارسایان، همان، ذیل ماده قَدَوَ.

6 - منار: پرچمی که برای نشانه، دور مرز است؛ *لسان العرب*، ذیل ماده نور، قانت: مطیع، همان، ذیل ماده قَنَتَ.

7 - علی بن عیسیٰ اِدبلی، پیشین، ج ۲، ص ۸۰.

ایشان «ذو الثففات» لقب داده‌اند.^۱

در بیان سبب نامیده شدن امام سجاد علیه السلام به زین العابدین نقل شده: «حضرت علی بن الحسین علیه السلام شبی در محراب به نماز و عبادت مشغول بود که شیطان به صورت ماری بر او ظاهر شد تا او را از عبادت باز دارد. آن گاه شیطان انگشت پای مبارک حضرت را گاز گرفت. اما امام توجه نکرد و به نماز خود ادامه داد. پس از پایان نماز دریافت که او شیطان است. پس او را دشنام داد و ضربه‌ای به او وارد نمود. و فرمود: دور شو ای ملعون. شیطان رفت و امام عبادت خود را ادامه داد. در این هنگام صدایی شنید در حالی که گوینده آن را نمی‌دید که می‌گفت: حقیقتاً تو زین العابدین هستی و این جمله را سه مرتبه تکرار کرد. و این گونه شد که به این لقب شهرت یافت».^۲ این نقل نیز خضوع و خشوع و حضور قلب امام زین العابدین علیه السلام را در نماز متذکر می‌شود؛ زیرا سید الساجدین علیه السلام چنان به نماز و راز و نیاز با پروردگار خود می‌پرداخت که گویی در جمال حق محو می‌شد به طوری که حتی با وجود تلاش‌های فراوان شیطان، کمترین توجهی به اطراف خود نداشت.

۱-۳. پدر

پدر بزرگوار سید الساجدین علیه السلام حضرت اباعبدالله، حسین بن علی بن ابی‌طالب علیه السلام سومین امام شیعیان است که در سوم شعبان سال چهارم هجری در شهر مدینه به دنیا آمد. و پس از ۵ سال امامت در روز عاشورا سال ۶۱ ه. ق در سن ۵۷ سالگی به شهادت رسید.^۳ مادر گرامی‌اش حضرت فاطمه علیها السلام دختر خاتم الانبیاء حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله است. محاسن و فضایل امام حسین علیه السلام بیش از حد شمارش و بیان است. تا آن جا که جد بزرگوارش حضرت محمد صلی الله علیه و آله در مورد وی فرمود:

1 - رضی الدین علی بن یوسف حلّی، العدد القویة، (قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۸ ه. ق.)، ص ۵۸.

2 - علی بن عیسیٰ اربلی، پیشین، ج ۲، ص ۷۴؛ رک: محمد بن طلحة شافعی، مطالب السؤل فی مناقب آل الرسول، (بیروت: مؤسسه بلاغ، ۱۴۱۹ ه. ق.)، ص ۲۶۸.

3 - محمد بن علی بن شهر آشوب مازندرانی، مناقب آل ابی‌طالب علیهم السلام، (قم: علامه، ۱۳۷۹ ه. ق.)، ص ۷۶-۷۷.

«حُسَيْنٌ مِنِّي وَاَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا...»؛

«حسین از من است و من از حسینم هر کس حسین را دوست می‌دارد، خدا را دوست دارد.»

حضرت امام صادق علیه السلام نیز در مورد آن حضرت می‌فرماید:

«إِنَّهُ سَيِّدُ شَبَابِ الشُّهَدَاءِ وَ سَيِّدُ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ شَبِيهُ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا وَ عَلَيْهِمَا بَكَتَ السَّمَاءُ وَ الْأَرْضُ»؛

«او سرور جوانان شهید و جوانان اهل بهشت است. و به یحیی بن زکریا شبیه است که آسمان و زمین بر هر دوی آن‌ها گریان شد.»

امام حسین علیه السلام نام سه فرزند خود را علی اکبر، علی اوسط و علی اصغر علیهم السلام نهاد که حضرت علی اکبر و علی اصغر در واقعه کربلا به شهادت رسیدند. قراین تاریخی و مدارک روایی نشان می‌دهد که امام سجاد علیه السلام دومین آن‌ها می‌باشد. و بر این اساس وی را علی اوسط نامیده‌اند که در روز عاشورا به سبب بیماری نجنگید و زنده ماند. در نتیجه منصب امامت به وی رسید.

۱-۴. مادر

مادر بزرگوار حضرت سجاد علیه السلام شهربانو^۲، دختر یزدگرد آخرین پادشاه ساسانی است از جمله زنانی بود که طی فتوحات شهرهای ایران به دست مسلمانان اسیر و از ایران به مدینه برده شد، که در ماجرای ازدواجش با امام حسین علیه السلام آمده است:

با وارد شدن اسیران ایرانی به مدینه، عمر تصمیم گرفت زنان را بفروشد و مردان را به عنوان برده بگیرد. حضرت علی علیه السلام فرمود: پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموده است: افراد برجسته هر قوم و ملت را گرامی بدارید. عمر گفت این مطلب را شنیده‌ام که می‌فرمود: هر گاه فرد با شخصیت هر طایفه‌ای پیش شما آمد به او احترام بگذارید، گرچه مخالف شما باشد. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: این‌ها

1 - حلی، کشف‌الیقین، [بی‌جا]: مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۴۱۱ ه. ق)، ص ۳۰۵.

2 - عبدالله بن جعفر حمیری قمی، *قرب الإسناد*، (تهران: کتابخانه نینوی، [بی‌تا])، ص ۴۸.

3 - از نام‌های دیگر مادر حضرت زین العابدین علیه السلام: غزاله، السلافه، ام سلمه، شاه زنان؛ *سبط ابن جوزی*، پیشین، ص ۲۹۱.